

TEN, CO SEŽRAL MEDVĚDA.

Zdeněk Pinc oslavil pětašedesáté narozeniny¹

Před několika lety jsem jako nový učitel Fakulty humanitních studií „zdedil“ povinnost opravovat konspekty studentů a vést kolokvia k jedné z tzv. důležitých knih – cestopisu Lévi-Strausse *Smutné tropy*. Anotaci knihy jsem změnil jen nepatrně: „Jedna z nejpozoruhodnějších antropologických knih. Žánrově těžko vymezitelná; je cestopisem, který však nadržuje pohromadě jen sled viděného, ale zejména autorova metoda ‚čtení‘ společnosti. Je tedy vlastně přístižením antropologovy práce (pozorování a pokusu o porozumění) při činu.“ Zdeněk Pinc má tuto knížku velmi rád, a tak se domnívám, že ji do programu DK/IB zařadil právě on a že jsou to původně jeho slova. Rád bych v tomto jubilejním medailonu podobně přistihl, alespoň v několika fragmentech, Zdeňka Pince při činu. Připomněl tak čtenáři například zkratky IZV, DK/IB, KLIKOŽIV jako symboly institucí, které Zdeněk Pinc inicioval a které se staly samozřejmou součástí našeho nejen akademického života. Pro Zdeňka Pince je typické, že jeho akademický život souvisí s osobním.²

Zdeněk Pinc se narodil na konci války, v pětačtyřicátém, ve znamení vodnáře.

Jeho dětství se odehrávalo střídavě v rodné Příbrami a v Janských Lázních, kde se léčil z následků dětské obrny. Po maturitě na příbramském gymnáziu začal v roce 1963 studovat na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy obory filosofie – historie. Ze zájmu si později zapsal i indologii a divadelní vědu a konečně sociologii. Aktivně se angažoval ve studentském hnutí, psal do studentských časopisů. Do tzv. Pincárny chodili po sjezdu spisovatelů v roce 1967 se studenty diskutovat spisovatelé jako Ivan Klíma, Ludvík Vaculík, Alexander Kliment. V osmašedesátém mu Ivan Klíma nabídl práci v obnovených *Literárních listech*. Redaktorem *Literárních listů* se tak stal jako tříadvacetiletý student. O své promoci v roce 1969 vypráví jako o promoci na poslední chvíli. Ráno prý přišel seznam studentů, kteří nesmějí titul dostat, akademičtí funkcionáři však dopis „opomněli“. Po promoci nastoupil aspiranturu na FF UK jako odborný asistent u prof. Jana Patočky. Vedení fakulty mu však jako jednomu z „neperspektivních kolegů“ brzy vydalo zákaz vyučování. Tak vznikla myšlenka soukromých seminářů, v nichž se pak pokračovalo celá léta. Začátkem sedmdesátých let pracoval Zdeněk Pinc pro nakladatelství Albatros a pak v časopise *Zdraví*. Kvůli svým kádrovým materiálům však nesměl dále publikovat. Díky přátelům byl nakonec zaměstnán

¹ Název může být provokativní, trefný, zavádějící, nevhodný ... Tento je, spíš než tím vším, prostě neodbytný. *Ten, kdo sežral medvěda* je název divadelní hry Miroslava Krobota o Esky-mo Welzlovi. Když jsem se rozhodl napsat medailon Zdeňka Pince, vtíral se mi do hlavy a nemohl jsem se ho zbavit. Surová poetika názvu i trochu pábitelský, ale přitom neskonale dobrodružný cestovatelský osud Jana Welzla (plný peripetií,

odhodlání, smutku, obdivování i zpochybňování) vyvolával další a další asociace s životem Zdeňka Pince.

² Rád bych poděkoval Lucii Černé za rozhovory, které se Zdeňkem Pincem v rámci své bakalářské práce nahrála a přepsala, viz Lucie Černá: *Fragmenty jednoho věku. Životopisná zpráva Zdeňka Pince*. Bakalářská práce na FHS UK, Praha 2009, rkp.

u Správy sociálních služeb jako kurátor pro cikánské obyvatelstvo. Po podpisu Charty 77 nastoupil na umístěnku z pracovního úřadu do výrobního podniku svazu invalidů META, pracoval jako noční hlídač a potom jako systémový analytik a programátor v Podniku výpočetní techniky, přivydělával si jako chovatel ptactva.

V roce 1990 Pinc cítil potřebu vrátit se na svou alma mater, habilitoval se a stal se vedoucím katedry filosofie a společenských věd na Pedagogické fakultě. Později vedl i Ústav filosofie a religionistiky na FF UK. V roce 1993 otevřel jako ředitel nově založeného Institutu základů vzdělanosti bakalářský studijní program bakalářská studia humanity, který se stal později základem Fakulty humanitních studií. Na všech třech fakultách, kde působil, prosadil výrazné reformy studia a snažil se rozvíjet svoji představu o vzdělávání. Vychází z fenomenologie, věnuje se filosofii výchovy, etice, evropské tradici. Napsal velké množství esejů do *Literárních listů* nebo do jiných periodik, ať již pod svým vlastním jménem nebo pod jménem některého „pokryvače“, po roce 1990 pravidelně přispíval do časopisu *Přítomnost*. Velká část jeho krátkých statí pak vyšla i knižně: *Počítat do pěti* (1998), *Fragmenty k filosofii výchovy* (2000), *Antropologie a etika* (2003).

Tímto strohým výčtem sice můžeme dosavadní životní osudy Zdeňka Pince faktograficky zarámovat, těžko je ale pochopíme. K tomu snad přispěje několik dalších krátkých črt.

Handicap. Berle a život s handicapem patří ke Zdeňku Pincovi od dětství. Ve čtyřech letech onemocněl dětskou obrnou, „americkou nemocí“, kterou do Československa přivekl spojení, jak

hlásala později propaganda. Jeho vůbec první dětská vzpomínka je na nemocnici, která vypadá spíš jako márnice. Dva muži v bílých pláštích stojí nad jeho tělem a dorozumívají se o tom, že dětské tělíčko tohle nevydrží. Vzpomínka je spojena s výraznou potřebou jim říci, že to není pravda. Zdeněk Pinc nemoc přestál, i když mu zůstala ochrnutá pravá část těla. Později se díky rehabilitaci podařilo ochrnutí v horní části těla překonat, pravá noha však zůstala silně atrofovaná. Po nějaké době začal chodit o berlič, rád plaval, naučil se jezdit na kole, hrál fotbal. Zprvu ho sice odmítali, ale později dokázal své kamarády přesvědčit, že je normální, když si s nimi hraje. Dokonce prosadil pravidlo, že pravá Cempova berle není „ruka“.

Od útlého dětství se v jeho životě střídaly dlouhé měsíce strávené v Janských Lázních s obdobími, kdy ho pustili domů. Pro pobyty v lázních si vytvořil jakousi teorii souvislého snu, z něhož se jednou musí probudit. Ve dvanácti letech si vynutil, že již do lázní jezdit nebude. Postižené děti se podle jeho slov rozdělí do dvou skupin. Větší část se přizpůsobí životu mezi postiženými, přijme toto prostředí za přirozené a mezi zdravými se v podstatě cítí špatně. Zdeněk si naopak vytvořil vlastní fikci, že nemocný vlastně není. Bylo samozřejmě bolestné být konfrontován se situacemi, kdy se takové přesvědčení ukáže jako nereálné, například v tanečních. Jenže Zdeněk jako by si to nikdy nepřipouštěl. Vzpomínám na jeden výlet s Václavem Cílkem, jehož se Zdeněk Pinc zúčastnil. Stoupal cestami i necestami, otíral pot z čela a na závěr, když jsme zmizeli v podzemí, skočil za námi (svými studenty) do hluboké jeskyně – bez rozmyslu, jak se dostane ven.

Zdeněk Pinc občas o svém handicapu mluví, dokonce si vypsal seminář k antropologii postižení. O své dětské chorobě dnes říká, že s ním měl zřejmě Hospodin nějaký záměr a strhl ho z cesty, kterou se ubírala většina jeho příbramských spolužáků. „Asi bych byl dneska opilej štajgr, který svůj život spíše promarnil. Tím nechci říct, že v tom vyvolení, a já té své nemoci dneska rozumím jako vyvolení, ne jako prokletí, jsem se osvědčil. Po třech desetiletích svého života jsem se začal snažit ve své roli osvědčit, snažil jsem se přestat být netrpělivý a přestat uvažovat o tom, k čemu je to dobré, co se se mnou děje“ (*K věcem samým. Sborník Zdeňkovi Pincovi k šedesátým narozeninám*. Praha 2005, s. 23). Nejde ani tak o to přemýšlet o záměru Hospodina jako o připravenost říci, tu jsem, poslouchám.

Knihy. Čtete-li nějaký příběh, je to, jako byste mohli uzávorkovat svůj vlastní život, odpočinout si od něj, a naopak s účastí pozorovat, jak se všechno děje někomu jinému. Nějak podobně vysvětluje Zdeněk Pinc, proč byl od dětství vášnivým čtenářem. V mládí se rozhodl přečíst celou okresní knihovnu v Příbrami. Postupoval systematicky po regálech, každý týden si půjčoval nové knihy. Rozdělil je na ty, co stojí za to přečíst, a ty ostatní, a tak měl podle svých slov skutečně každou knihu v ruce.

Univerzitní knihovna se již celá přečíst nedala, a tak bylo třeba ustoupit od tohoto totálního pojetí. Vyhledávat důležité knihy, řídit se doporučeními učitelů a přátel, ale především knihy číst a mluvit o nich,

patřilo nejen ke studiu, ale ke studentskému životu vůbec. „Nejdůležitější otázka naší generace v dobách našeho studia byla: Už si četl tuto knihu? Byla hanba odpovědět, že ne.“ Dnes je situace jiná a odpověď na tuto otázka získala zvláštní a smutnou podobu: „Už ji mám okopírovanou.“ Zdeněk Pinc tak cituje hlas Václava Bělohradského a nezaznívá v tom jen povzdech nad knižní produkcí, jejíž objem výrazně překračuje lidskou kapacitu, zejména chce-li člověk číst i literaturu z jiných oborů. Prožitek omezených možností v socialistickém Československu a nová situace svobodného přístupu do „západních“ univerzitních knihoven jej vedly k úvahám o nutnosti sdílení určité čtenářské zkušenosti. Není proto náhoda, že v devadesátých letech byl Zdeněk Pinc řešitelem grantu Edice základní vědecké literatury pro humanitní studia. Myšlenka určitého společného základu pro všechny obory, který se vytváří četbou stejných knih, pak vedla na Fakultě humanitních studií k tzv. programu DK/IB (důležitých knih/important books).

Kdo, když ne já. Studijní léta Zdeňku Pincovi potvrdila, že i člověk s handicapem může být ve společnosti úspěšný. Ve všech kolektivech hrál v nějakém smyslu jednu z vůdčích rolí, což ho velmi uspokojovalo. Pro začátky studentského hnutí šedesátých let byly důležitým místem studentské koleje. Vznikaly zde sociální vazby, diskutovalo se, plánovaly se reálné i nereálné věci. První významné studentské hnutí šedesátých let vzniklo na tzv. fujtajflu, fakultě technické a jaderné

fyziky, kde většina aktivních studentů byla mimopražská a bydlela na koleji. Zdeněk Pinc s trochou nadsázky vypráví, že se stal „důležitou sociální silou“ díky tomu, že na koleji ve Slavíkové ulici, kde bydleli filosofové, právníci a medicí, měl strategický pokoj v přízemí, kam se dalo vlézt oknem. Většina nočních „ožralcových“ návratů a dámských návštěv, které se musely vyhnout vrátnici, se tak odehrávala za jeho pomoci.

V tomto prostředí pak v jedné pražské hospodě vymysleli s Vladimírem Macurou KLIKOŽIV (KLIKu Opozičních ŽIVlů). Vlastně šlo o studentskou recesi a charakteristicky také o zkoušku, co se stane, když se KLIKOŽIV postavil v roce 1964 proti oficiální kandidátce do fakultního výboru na filosofické fakultě své kandidáty. K údivu iniciátorů pak prošlo do 13členného výboru všech 12 kandidátů. Studenti prostě volili ty, o nichž věděli, že je nedoporučil nikdo shora. Cesta studentským hnutím začala.

Jak Zdeněk Pinc zažíval atmosféru šedesátých let? V roce 1960 byla přijata socialistická ústava, v níž byla zakotvena vedoucí role komunistické strany. Fakticky tak skončil třídní boj. Přiznávají se některé chyby při budování socialismu, dokonce zločiny, které bylo třeba odsoudit a napravit. Nastoupená cesta ale byla správná. Lidé, s nimiž se Zdeněk Pinc na fakultě setkal a které obdivoval, byli do jisté míry přesvědčeni, že by se s tím komunistům mělo pomoci, že je společnost napravitelná jen zevnitř. Kdo by to měl udělat, když ne my? Rok 1963, kdy přišel na filosofickou fakultu, byl politicky považován za milostivé léto. Došlo k velkému uvolnění v kultuře a na filosofické fakultě díky ochranné ruce děkana

prof. Klady vyučovalo mnoho skvělých učitelů. Byla to doba velkých vzorů a doba velkého zapálení pro věc, vzpomíná Zdeněk Pinc.

O ptactvu a cikánech. Ptáci i cikáni jsou zejména v lidovém pojetí spojováni s volností. To je ale omyl. Většina ptačích druhů se chová teritoriálně a k tomu jsou ptáci stejně jako všechna zvířata adaptováni pouze na svou živočišnou niku. I karlíňští a žižkovští cikáni (označovali se tehdy sami jako Cikáni), které měl Zdeněk Pinc jako kurátor pro cikánské obyvatelstvo na starosti, byli svázáni svými tradicemi, příbuzenskými vztahy, kulturními vzorci. Jak cikáni, tak ptáci přirostli Zdeňku Pincovi k srdci. Věnoval jim velké množství času, žil s nimi, mluvil s nimi, přemýšlel o nich, pozoroval je. Ptačí chov představoval pro Zdeňka Pince zprostředkovaný kontakt s přírodou, když normální kontakt byl pro jeho postižení omezený. Oddíl cikánských dětí se stal po odchodu z fakulty jeho hlavní životní náplní. Role, která neměla v obou případech prvotně vědeckou ambici, role zúčastněného, respektive silně angažovaného pozorovatele, však přinášela pozoruhodné vhledy do chování aktérů. Většina studentů Zdeňka Pince tak slyšela, že nemají doma na Vyšehradě krkavce, ale krkavec Boris má je a oni se mu v jeho očích jen starají o majetek. Znají také cikánské pojetí pravdy jako *čačipen*. Pravda je doslova to, co je milé říci, a tak se studenti při výzkumech nediví, když jim informátoři říkají to, co jim na očích vidí.

Idea univerzity. Úvodní přednášky a letní školy IZV měly povahu iniciačních rituálů. Zdeněk Pinc na nich mluvil zejména o tom, že dosud nás učili, jaký svět je, kdežto nyní se budeme muset naučit žít

v alternativách: „Ve výchově je to tak, že až řekneme do maturity člověk nemá být vychováván příliš alternativně, má někam patřit, má být součástí nějaké tradice, má mít předky. Později si člověk naopak potřebuje uvědomit, že existují i jiné způsoby.“ Řečeno s Hegelem: „Vzdělanost je přítomná tam, kde se jeden snaží porozumět myšlenkám druhého, ačkoliv je nesdílí.“ Zdeněk Pinc ilustroval tuto situaci – jak jinak než – osobním zážitkem s dnes již pomalu legendárními sousedy. Pincovi i Šimáčkoví žili v jednom příbramské domě, kde bylo zvykem mezi jednotlivými rodinami recipročně vyměňovat to, co hospodyně v sobotu napekly. Šimáčkoví však byli rodina, která byla v očích Pinců trochu podivná. Patřila do kategorie „Oni“: chovali se zvláště, divně to u nich vonělo, byli podezřelí. Jako malý kluk měl tedy Zdeněk zásadu, že od Šimáčků by nic nesnědl. Jednou ale zhltl pokrm ležící na stole a teprve potom mu maminka škodolibě sdělila, že to bylo od Šimáčků. Udělal tak zkušenost, že i od Šimáčků se dá jíst.

Domnívám se, že nás chtěl přesvědčit o tom, že *scholé* (volný čas), který je nám pobýváním na univerzitě dán, možnost setrvávat v teoretickém životě, je tu od toho, abychom dokázali chápat svobodu. Abychom se naučili utvářet si vlastní úsudek a nejen sdíleli obecná mínění, a to navzdory tomu, že zijeme, jak říká Gadamer, ve společnosti, jejíž uspořádání podporuje a odměňuje především schopnost zabydlet se a zařídit ve světě plném strojů. V případě Zdeňka Pince zde navíc silně zaznívá role učitele, jak ji chápe Hannah Arendtová, totiž jako úkol pozvat mladé lidi k převzetí odpovědnosti za svět.

Pro sborník k šedesátinám Zdeňka Pince našel Václav Cílek koncept své

přednášky z prvních roků IZV. Rád bych z něj ocitoval tři útržky: „Specifikem IZV by mohla být výchova osobností. Velcí učitelé sdělují kromě své disciplíny také sebe. Sdělují sebe, protože to je jediný způsob, jak se studenti mohou stát sami sebou. ... Zdeněk Kratochvíl interpretuje výrok ‚poznej sám sebe‘ jako ‚uskutečňni, kdo jsi‘. ... Student je tu ovšem od toho, aby se ptal, ukazoval svoji nevzdělanost, a když se něco dozví, aby tomu moc nevěřil“ (*K věcem samým*, s. 15). Takové snad IZV bylo a od roku 2000 je snad taková i Fakulta humanitních studií.

Navzdory názvu, který jsem „nedostal z hlavy“ a nevymyslel lepší, Zdeněk Pinc medvědy spíše nežere. Tisíce jeho žáků však z jeho přednášek o medvědech leccos vědí. Minimálně to, že medvěd ví, kde je med. Proto je to med-věd. Nebo ne?

Ondřej Skripnik

Biennale2013

Návštěva loňského benátského Biennale výtvarného umění šestičlennou studentskou výpravou z Fakulty humanitních studií UK, vedenou učitelem A. Svobodou a J. Vančátem, měla za úkol reflektovat pro kreativní modul trendy, které Biennale jako jedna z nejvýznamnějších světových přehlídek nabídne. Přinesla však neočekávané překvapení – ze společných diskusí o progresivních uměleckých trendech, které by mohlo Biennale odhalit, se naopak ukázalo, že takové rysy poslednímu Biennale nejenže chybějí, ale že celá akce je naopak v podstatné míře zatížena manýristickými rysy děl, která se ukazují jako regresivní a přežilá.

Oproti posledním Biennale, z nichž na jednom tvořil výrazný rys například genderový přístup a na dalším byla věnována pozornost neevropským kulturám, respektive jejich kontaktům s naší (euroamerickou) představou o umění, se tato přehlídka jevila jako výrazně eklektická, neschopná opustit trendy, které dlouholetým užíváním ztratily náboj uměleckého jazyka (protikladně k pojetí, že umění je jazyk, který se proměňuje s každým novým dílem) a staly se omšelým komunikačním kanálem, který je obecně srozumitelný při sdělování banalit, zejména mediálních a reklamních. Název Tvoření světů přitom celkovou slabost jen podtrhoval.

Vyjevuje se tak stále zřetelněji, že podobně jako například zaznamenala progresivní vzestup secese, aby pak v regresi vyklidila pole konstruktivismu, můžeme být nyní svědky sestupných účinků výtvarných směrů a trendů, které povstaly s dadaismem (objektové umění, instalace, performance, umění akce), doprovázených jistým zpochybněním procesu, v němž vznikly a v němž se rozvíjely. Pochybnosti vyvstávají v této souvislosti například o roli umělce jako výhradně delegované autority k tvorbě, o možnostech galerií jako místa umožňujícího liberalizaci hodnot (ztrácejí tuto funkci pod tlakem trhu), o schopnostech diváků reflektovat konsensuálně výsledky tvorby a o náhradě této dříve proponované nadosobní reflexe individualizovanými interaktivními postoji. Všechny tyto úvahy pak vedly studenty k tomu, aby se přece jenom pokoušeli hledat zatím víceméně nerozvinuté, avšak jistým způsobem perspektivní rysy uměleckých děl, které by mohly získat významnou roli po této odcházející garnituře hodnot. Někteří z nich hovoří dokonce

o potřebě celistvého nového paradigmatu.

Výsledkem této diskuse bylo zorganizování platformy Biennale2013 pro kritiku a analýzu současných trendů výtvarného a vizuálního umění a pro cílenou podporu těch jeho proudů a tendencí, které jeho účastníci považují na základě svých analýz za relevantní k současným problémům individuální i sociální existence. Platforma je spojena se společnou odbornou činností žáků i učitelů, podpořena nově vypsáním seminářem Analýza vizuálních médií a výzkumem v rámci fakultního výzkumného záměru. Projekt nemá mít pouze teoretickou povahu, ale v duchu dále proklamovaných tendencí podněcuje a uvádí i vlastní tvorbu svých členů. Můžeme ho z této stránky považovat za projekt, který má kromě teoretického rozměru i umělecký obsah a jako takový může být kandidátem na umístění na některém z příštích přehlídek Biennale, optimálně roku 2013.

Na základě vstupní analýzy vycházejí první témata, jimž chce platforma věnovat svoji teoretickou, organizační i samotnou uměleckou, tvůrčí pozornost: (1.) Personální sebekonstrukce, vizuální gramotnost – „skončilo století umění, začíná století pedagogiky“; (2.) Interakce, síť W2, která svými integrujícími účinky dává povstat podstatným vizuálním tvůrčím činům, přitom její členové nemusí být ani umělci; (3.) Strukturace obrazového vyjádření ve smyslu víceúrovňové struktury (druhá a vyšší artikulace); (4.) Obrazové vyjadřovací prostředky k sledování proměn kvalit a proměn struktur a jejich interaktivních účinků; (5.) Sémantické umění v obrazovém vyjádření – jeho sociální stránka a jeho vztah k primární realitě. Odkazy k širšímu zdůvodnění

uvedených témat a k další činnosti platformy jsou k dispozici na Facebooku – skupina Biennale2013 a na <http://casopis.edu-art.cz/kategorie.asp?idk=136>.

Jaroslav Vančát

Nový grantový systém Grantové agentury ČR

V souvislosti s rozsáhlými změnami řízení a financování české vědy, které připravuje a provádí vládní Rada pro výzkum, vývoj a inovace, dochází k přesunu zdrojů z institucionálního financování na projektové a současně ke snížení počtu poskytovatelů, což soustřeďuje podporu základního výzkumu do kompetence Grantové agentury ČR a podporu aplikovaného výzkumu do nově založené Technologické agentury ČR. Přestože fungování GA ČR bylo vždy v centru pozornosti humanitních a sociálních vědců (i když zdaleka nejen jich), v současnosti je tomu tak tím spíše, zvláště když došlo k výrazné proměně grantového systému, o níž uvažovalo již minulé předsednictvo, kterou nicméně v krátkém čase realizovalo předsednictvo zvolené na podzim 2008, vedené prof. Petrem Matějů. Dalekosáhlost a hloubka změn, k nimž došlo, stejně jako jejich rychlost přitom vyvolávaly obavy a celou řadu fám. Na následujících řádcích se proto pokusím provést jejich stručnou rekapitulaci.

Činím tak z pozice více než zúčastněného pozorovatele: na jaře 2009 jsem byl zvolen členem hodnotícího panelu pro historické vědy a národopis (P405) a členové tohoto panelu mě následně zvolili jeho předsedou. Stejně jako všichni ostatní

předsedové a místopředsedové panelů jsem se tím zároveň stal členem vyššího hodnotícího orgánu, oborové komise pro společenské a humanitní vědy (OK4), jejíž členové mě potom zvolili místopředsedou oborové komise. S ostatními předsedy a místopředsedy všech pěti oborových komisí (kromě OK 4 jde o vědy o neživé přírodě, lékařské a biologické vědy, zemědělské a environmentální vědy a technické vědy) se pak příležitostně účastním zasedání rozšířeného předsednictva GA ČR. Účast na velké části procesu hodnocení grantových přihlášek a grantů mi přitom umožňuje podat praktické informace „zevnitř“ systému, aniž bych se musel uchýlovat k „právníké“ dikci oficiálních dokumentů GA ČR. Věřím přitom, že tyto informace jsou pro celou akademickou obec, a především pro aktuální i budoucí navrhovatele a řešitele projektů, zcela zásadní. Angažmá v orgánech Grantové agentury mě na druhou stranu nezbavuje kritického pohledu na její činnost. Stejně jako většina ostatních členů hodnotících grémií jsem si sice byl vědom nedostatků starého grantového systému, k novému systému jsem ale přistupoval s nedůvěrou, nebude-li v důsledku stejný, či dokonce horší. První rok jeho fungování nicméně ukázal pravý opak, stejně jako velkou vůli předsednictva GA ČR rychle a účinně řešit problémy, které s sebou aplikace nového systému přes všechnu snahu zákonitě přinesla.

Projděme nyní cestu, jíž se ubírá každý návrh projektu, přičemž upozorním na nejdůležitější změny oproti starému systému a na nejčastější problémy, které se v jednotlivých fázích vyskytují.

Navrhovatelé podávají projekty ve třech kategoriích, posuzovaných oddě-

leně: nejčastěji jde o standardní projekty, dále o projekty postdoktorské a konečně bilaterální. Posledně uvedených je nejméně, protože jde o mezinárodní projekty podávané spolu se zahraničním žadatelem dvěma grantovým agenturám a tato spolupráce zatím funguje pouze mezi GA ČR a Deutsche Forschung Gemeinschaft a National Science Council of Taiwan (od roku 2010 také National Research Foundation of Korea); podmínkou financování bilaterálních projektů je to, že je musí přijmout obě národní grantové agentury. V případě postdoktorských projektů jde o projekty jediného pracovníka, postdoktoranda, v rámci etablovaného pracoviště – tyto projekty proto nemohou podávat fyzické osoby ani týmy (obojí je u ostatních typů možné). Poměrně častým důvodem vyřazení postdoktorských projektů ze soutěže je to, že navrhovatel před rozhodnutím předsednictva GA ČR o financování příslušného projektu nezískal doktorské vzdělání nebo to kanceláři agentury nedoložil.

Přijetí návrhů projektů do soutěže je stejně jako dříve v kompetenci komise složené ze zaměstnanců GA ČR, která provádí vyřazování na základě formálních nedostatků – chybějících podpisů navrhovatele a statutárního orgánu, nesouladu mezi písemným originálem a verzí zadanou v internetové aplikaci, rozporu finanční stránky projektu s podmínkami grantového systému apod. Jenom ty návrhy, které projdou tímto formálním sítím, jsou pak posuzovány odbornými komisemi (panely). Panely zároveň (nově) pokračují ve vyřazování návrhů ze soutěže z formálních důvodů souvisejících s jejich odborností. Důvody jsou tři: byli-li GA ČR podán projekt aplikovaného

výzkumu (do kompetence agentury spadá pouze financování základního výzkumu), nespadá-li projekt do vědních disciplín příslušného hodnotícího panelu (v rámci nového systému není možné projekt v průběhu hodnocení „předat“ jinému panelu; naproti tomu u projektů, které navrhovatel označil jako mezioborové, je vyžadován odborný posudek z druhého panelu) a byl-li projekt podán v jiném jazyce než v angličtině, pokud k tomu nejsou důvody (kvůli zahraničnímu posuzování bylo stanoveno, že „základním jazykem“ návrhů projektů je angličtina; výjimky – tedy podání projektu v češtině – připadají v úvahu jen tehdy, kdy je předmět projektu vázán výlučně na českou jazykovou oblast – jde např. o studium některých specifických českých lingvistických či literárních jevů, nikoli třeba o výzkum českých dějin, protože ten je široce etablován i na mezinárodním poli; celkový počet takovýchto případů je proto velice nízký). Všechny tři důvody vyřazení návrhů projektů přitom jsou dosti časté a současně závislé na odborném posouzení, proto vyřazení z těchto důvodů spadá do kompetence hodnotícího panelu, a nikoli „úřednické“ komise. V rámci panelu nad každým takovým návrhem probíhá diskuse ukončená hlasováním všech členů.

Hodnotících panelů pro společenské a humanitní vědy je celkem deset (nejméně ze všech oborových komisí), od filosofie, teologie a religionistiky (P401) až po dějiny 19. a 20. století (P410; od roku 2010 nově: moderní dějiny a etnologie). Jejich oborové rozhraničení a velikost jsou přitom stanoveny tak, aby každý panel obhospodařoval alespoň relativně uzavřenou a od ostatních oborů odlišnou skupinu věd a současně aby všechny

panely posuzovaly přibližně stejně velké množství návrhů – jejich počet i tak variuje mezi asi sedmdesáti návrhy u nejmenších panelů a více než dvojnásobkem u těch největších. Panely v novém systému nahradily podborové komise, právě v jejich fungování ovšem došlo k největším změnám, počínaje již zmiňovaným vyřazováním návrhů z formálních důvodů. Každý panel přitom tvoří odborníci nominovaní svými pracovišti (v novém systému také fyzickými osobami), z nichž byli členové panelu vybráni předsednictvem GA ČR na základě stejných kritérií, jaká jsou uplatňována při posuzování návrhů projektů, tedy především na základě vlastní publikační činnosti kandidátů. Zároveň platí, že předsedové a místopředsedové panelů nesmějí po dobu svého působení v těchto orgánech podávat grantové přihlášky do „svých“ panelů, a je pravděpodobné, že toto omezení bude rozšířeno i na všechny ostatní členy panelů. Stejně tak je kvůli střetu zájmu vyloučeno, aby člen panelu posuzoval návrh projektu z pracoviště, na kterém působí, nebo projekt sobě blízkého navrhovatele.

Druhým stupněm je posuzování návrhů projektů v rámci panelu. Dva členové panelu – zpravodajové – vypracovávají na každý projekt posudek (prvního zpravodaje jmenuje předseda s místopředsedou panelu, druhý je vybrán náhodně) a další dva (náhodně vybraní) oponenti provádějí jeho celkové hodnocení; do zasedání panelu se přitom tito čtyři hodnotitelé neznají a nejsou známi ani vedení příslušného panelu. Důvodem je, aby posudky byly skutečně nezávislé a objektivní. Hodnotí se přitom nejen odborná kvalita vlastního návrhu (což bylo spolu s finanční náročností klíčové

kritérium starého systému), ale také jeho význam v kontextu světové vědy a konečně dosavadní výsledky odborné práce navrhovatele (samozřejmě s výjimkou postdoktorálních projektů podávaných začínajícími badateli). Ve většině přírodních oborů a v některých oborech společenských (ekonomie, psychologie, sociologie) to znamená uplatňování mezinárodně uznávaných scientometrických kritérií: je prakticky vyloučeno, aby prošel návrh projektu, který podává badatel nepublikující v impaktovaných časopisech nebo s nízkým h-indexem (index je mírou citovanosti daného badatele). Naopak v oborech zařazených do tzv. národního rámce excelence (ostatní společenské a humanitní vědy) je určující množství a kvalita dosavadních knižních děl navrhovatele a jeho studií v domácích odborných časopisech.

Teprve po ukončení tohoto kola hodnocení jsou jména zpravodajů a oponentů v rámci panelu zveřejněna a současně mají všichni členové panelu povinnost seznámit se se všemi návrhy projektů a jejich posudky. Na zasedání panelu pak probíhá rozprava nad každým projektem, jejíž úkolem je v této fázi vyřadit minimálně třicet procent nejméně kvalitních návrhů. Kvalita navrhovaných projektů a zřejmě i přísnost jednotlivých panelů se ovšem lišila, proto zatímco některé panely zůstaly blízko třicetiprocentní hranici, jiné zamítly i dvojnásobek. Tyto projekty pak již nejsou posílány zahraničním posuzovatelům, aby nedošlo k jejich zahlcení zjevně nekvalitními návrhy projektů.

Většina návrhů projektů naopak postupuje do třetího stupně posuzovacího řízení, je posuzována jedním nebo více nezávislými zahraničními oponenty vybranými

panelem. Zahraniční posudky sice měly být součástí hodnocení i v minulosti, dost často však absentovaly nebo šlo jen o „blízké zahraničí“, především Slovensko, kde nešlo vyloučit osobní vazby mezi navrhovateli projektů a jejich posuzovateli. V rámci nového systému proto Slovensko není považováno za zahraničí a naprostá většina posuzovaných návrhů míří do západní Evropy či Severní Ameriky, protože jedině tak lze očekávat skutečně kvalitní zhodnocení v kontextu světové vědy. To je také důvodem, proč jsou návrhy projektů přijímány v angličtině. Pouze malé množství projektů vázaných na českou jazykovou oblast je posuzováno domácími odborníky, v tom případě však panel věnuje obzvláštní pozornost jejich výběru, aby nedocházelo ke střetu zájmů.

Na základě posudků členů panelu (druhý stupeň) a posudků ze zahraničí (třetí stupeň) panel rozhoduje o vyřazení dalších alespoň třiceti procent nejméně kvalitních návrhů a určuje pořadí zbývajících návrhů. Opět je tedy nutné, aby se před zasedáním panelu všichni jeho členové seznámili se všemi návrhy projektů a jejich posudky, nad každým návrhem je pak vedena rozprava. Výsledkem práce panelu je pořadí návrhů projektů v rámci daných disciplín podle jejich kvality, které je kolektivním dílem všech členů hodnotícího panelu a na němž se v každé fázi podílelo několik nezávislých (i vzájemně) odborníků. Práce členů panelů je tudíž mnohem náročnější než práce členů dřívějších podoborových komisí, kdy každý projekt spravoval jediný zpravodaj, který v řadě případů fakticky určoval, zda projde, nebo nikoli (zpravodaj také vybíral externí posuzovatele). Tuto závislost nový systém prakticky vyloučil, čímž je

eliminován střet zájmů a další osobní faktory, které ovlivňovaly proces hodnocení.

Pořadí nejlepších návrhů, které panel považuje za hodné financování (může jít o zhruba patnáct až padesát procent všech došlých návrhů), je postoupeno příslušné oborové komisi. Úkolem oborové komise je sestavit obdobné pořadí v rámci všech oborů (v našem případě společenských a humanitních věd). Její členové – předsedové a místopředsedové panelů – se proto musí opět seznámit se všemi návrhy i s celým dosavadním hodnotícím procesem, protože pořadí projektů v rámci oborové komise není určováno mechanicky, nýbrž na základě kvality návrhů projektů po rozpravě nad každým jednotlivým návrhem. Ani v této fázi nejsou nicméně zohledňovány finanční nároky projektů (s výjimkou toho, jsou-li vzhledem k projektu oprávněné, což ostatně řeší již posuzovatelé a panely); ani oborová komise (natož panely) tedy neví, jaký objem prostředků jí bude přidělen. Důvodem je, aby nedocházelo k systematickému znevýhodňování kvalitních, avšak drahých projektů, které bylo v minulosti časté zejména v případě OK4: kvalitní projekty byly častěji zamítány, pokud byly finančně náročnější, zatímco procházely velké množství laciných, avšak ne vždy kvalitních projektů, takže systém vypadal „opticky lépe“ – bylo uspokojeno větší procento žádostí. Definitivní rozhodování o ne/financování jednotlivých návrhů projektů, při kterém se samozřejmě uplatňují i ekonomická hlediska, je součástí teprve posledního stupně hodnocení, rozhodování rozšířeného předsednictva.

Zatímco dříve tento krok činilo samo předsednictvo GA ČR (a bylo předem určeno, jaký objem prostředků připad-

ne jednotlivým oborovým komisím), nový systém k rozhodování přizval také předsedy a místopředsedy jednotlivých oborových komisí. Je totiž třeba rozhodnout, které komise předložily víc kvalitních návrhů (a získají tak více prostředků z celkového rozpočtu GA ČR) a které si v daném kole naopak finančně pohorší. Výsledkem je samozřejmě také celkové pořadí návrhů projektů, které určuje projekty, jež budou financovány, a ty, na které se nedostane. Zatímco celková úspěšnost návrhů projektů byla přes dvacet procent, v některých oborech šlo jen asi o deset procent a v jiných prošel třeba až trojnásobek nejkvalitnějších projektů. V žádném případě tedy nejde o mechanické rozhodování podle předem daných kvót (ať už oborových, komisionálních nebo jakýchkoli jiných), nýbrž o celkové zhodnocení kvality jednotlivých projektů, z nichž samozřejmě mohou být financovány jenom ty nejlepší.

Ke dvěma významným změnám došlo také v případě hodnocení řešených projektů (toto hodnocení nadále provádí zpravodaj v rámci panelu, panel jako celek a vyšší orgány – oborová komise a předsednictvo GA ČR). Probíhající projekty jsou hodnoceny přísněji – podle výše uvedených kritérií –, zejména v případě, že jde o delší než tříleté projekty, protože Grantová agentura si nemůže dovolit financování projektů, které nepřinesou očekávané výsledky. Bude tedy častěji docházet k vyřazování projektů v průběhu jejich řešení, pokud řešitel neprokáže, že výzkumné úkoly skutečně plní.

Druhou změnou je prodloužení termínu hodnocení ukončených projektů: toto hodnocení dosud probíhalo bezprostředně po ukončení projektu, nový

systém naproti tomu umožňuje, aby řešitel požádal o jeho odklad až o dva roky po ukončení projektu. Důvodem je, že hlavní publikační výstupy většinou nemohou být vydány v okamžiku ukončení práce – v tomto okamžiku by měly být dokončeny, nicméně knižní vydání zabere nějaký čas a stejně je tomu i v případě „čekací fronty“ na vydání článků v prestižních časopisech. Zároveň je zřejmé, že hodnotitelé se nemohou spokojit s pouhým příslibem publikace (často se stávalo, že deklarované výstupy nikdy nebyly vydány), jejíž kvalita může být posouzena také teprve po oficiálním vydání. Odklad hodnocení je proto podmínkou jeho kvality a současně odstraňuje tlak na řešitele, aby v průběhu práce na projektu publikovali nehotové či nedostatečně kvalitní výstupy.

Celkově lze říci, že nový grantový systém výrazně zkvalitňuje a profesionalizuje celý proces hodnocení (návrhů) projektů, eliminuje z něj subjektivní a mimovědecká hlediska i systémové chyby. Druhou stranou mince je silné zatížení členů panelů a oborových komisí, kteří tuto náročnou činnost nebudou ochotni dlouhodobě provádět na úkor vlastní vědecké práce (systém jim to ani neumožňuje, funkční období je dvouleté s možností maximálně jednoho znovuzvolení) – zde je otázka, najde-li se dostatek vědců, kteří budou ochotni do hodnotících komisí vstupovat a současně budou dostatečně odborně zdatní a budou mít nezbytný širší rozhled. To ukáže teprve čas, v tuto chvíli je možné konstatovat, že změna grantového systému přinesla jeho jednoznačné zlepšení.

Tato změna přinesla nicméně i problémy, zejména v případě vzájemného

rozhraničení některých panelů a v případě disciplín, které nemají vlastní hodnotící panel. Typickým příkladem je sociální antropologie, která sice mohla vstupovat do panelu sociologického (P404), historiko-národopisného (P405), dějin 19. a 20. století (P410) nebo i jinam, vlastní hodnotící komisi však nemá (důvodem je velmi malý počet návrhů antropologických projektů). Podobně historie je takto rozdělena na výzkum starších dějin (P405) a dějiny 19. a 20. století (P410), přičemž starší dějiny jsou poněkud neorganicky spojeny s archeologií, stejně jako jsou spojeny třeba lingvistické a literární vědy (P406) či právní vědy s politologií (P408). To vše je dědictvím starého systému, který vycházel z předpokladu, že v každé podoborové komisi je alespoň jeden odborník na danou oblast, který se logicky stal zpravodajem daného (návrhu) projektu. Nový grantový systém však vyžaduje něco jiného: širší odbornost všech členů panelu a zároveň jejich schopnost kolektivního rozhodování.

V jednom případě se tyto problémy podařilo vyřešit již při zavedení nového systému: v případě ekonomie došlo k rozdělení dříve jediné podoborové komise do dvou panelů (teoretická ekonomie a podnikové vědy, P402 a P403), jinde vyvstaly až v jeho průběhu. Obzvláště velké potíže se objevily při hodnocení historických, archeologických a etnografických projektů v rámci panelu pro historii a národopis (P405) a podařilo se je vyřešit jenom díky extrémní ochotě a pracovnímu nasazení všech panelistů. Dlouhodobě jde nicméně o neudržitelný stav, který neodpovídá ani zahraničním vzorům: v naprosté většině zahraničních grantových agentur má archeologie a vědy o pravěku

a starověku vlastní hodnotící komisi, případně spojenou s antropologií, a současně zde funguje pouze jedna odborná komise historická. Návrh na obdobnou reorganizaci vzešel z panelu P405, nicméně byl rozhodně vetován hodnotícím panelem pro dějiny 19. a 20. století (P410), který si přál udržet vlastní samostatnost.

Předsednictvo Grantové agentury, které zároveň nemůže dále množovat počet hodnotících panelů v OK4, proto jen obtížně hledalo alespoň dočasné kompromisní řešení. Po vzájemných jednáních vedení obou historických panelů s vedením GA ČR bylo rozhodnuto, že v roce 2010 bude panel P405 spravovat pouze starší dějiny (do roku 1780) a archeologii a vědy o pravěku a starověku a panel P410 novější dějiny (od roku 1780) a etnologické vědy včetně sociální antropologie; současně dojde k nezbytné personální obměně části členů obou panelů. Funkčnost tohoto kompromisního řešení – stejně jako dalších dílčích změn ve vymezení panelů – prokáže průběh následujícího kola grantové soutěže, po kterém bude provedeno zhodnocení, případně další úpravy. Přijetí takového řešení přitom ukazuje flexibilitu stávajícího grantového systému a ochotu předsednictva Grantové agentury k rychlému a účinnému řešení jeho nedostatků.

Lze doufat, že nový grantový systém bude dobře fungovat i nadále, přinejmenším tak dlouho, jako fungoval ten předchozí. Navrhovatelům a řešitelům projektů financovaných Grantovou agenturou ČR pak přeji hodně úspěchů, které jsou konec konců úspěchy české vědy jako celku.

Zdeněk R. Nešpor